

NÁZEV ŠKOLY:	GYMNÁZIUM JOSEFA JUNGMANNA LITOMĚŘICE, Svojsíkova 1, příspěvková organizace
ČÍSLO PROJEKTU:	CZ.1.07/1.5.00/34.1082
NÁZEV MATERIÁLU:	VY_32_INOVACE_5B_04_Lidská agrese
TÉMA SADY:	Společenskovední seminář
ROČNÍK:	4. ročník, oktáva
DATUM VZNIKU:	Červenec 2013
AUTOŘI:	Luboš Nergl, Andrea Skokanová

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Lidská agrese

Anotace:

Výukový materiál je určen pro volitelný předmět společenskovední seminář ve 4. ročníku

Materiál obsahuje texty z učebnic určených převážně pro výuku na vysokých školách, jen výjimečně obsahuje jiné texty. Texty nemohou nahradit soustavný výklad dané problematiky, jejich funkce je motivační k dalšímu studiu zejména uvedených titulů. Zároveň je úloha textů inspirativní k frontálním diskusím a skupinovým debatám. Výše zmíněné inspiraci slouží otázky a úkoly.

Žáci si mohou texty vytisknout, stáhnout do mobilu či tabletu, mohou si je převést do otevřeného formátu, opatřit poznámkami, napsat odpovědi. Rovněž během vyučovací hodiny lze texty promítnout dataprojektorem na plátno.

Časová náročnost: 2 vyučovací hodiny týdně (dvouhodinový seminář).

Přístup k internetu není bezpodmínečně nutný, jen některé úkoly odkazují na elektronické zdroje.

Ivo Čermák: Lidská agrese a její souvislosti

Co je to agrese?

Potíže s definicí

Každý čtenář by dokázal na otázku obsaženou v názvu kapitoly velmi snadno odpovědět, neboť agrese je součástí jako každodenní zkušenosti, ať již přímé, nebo zprostředkované. Zdánlivá snadnost porozumění agresi se přemění v pravý opak v okamžiku, chceme-li agresi seriózně studovat. Potom nevystačíme s běžnými významy, kterých je nepřeborné množství, ale musíme se zamýšlet nad tím, co je pro agresi nejcharakterističtější, které znaky ji odlišují od jiných druhů chování. Někteří autoři na splnění tohoto úkolu rezignují, neboť příliš obecné vymezení agrese potlačuje její specifické projevy a příliš zúžené pojetí zase omezuje její široké významové pole. Předpokládají, že všichni máme více či méně jasnou představu o tom, co to agrese je, a proto vymezují pouze aspekt, který na agresi studují. Přesto však není na škodu zmínit se o některých pojmech či představách, které se často v literatuře objevují.

Agrese zahrnuje velkou škálu projevů. To je důvod, proč může nabývat tolika významů. Záleží přirozeně na tom, co hodlá badatel nebo diagnostik zdůraznit, důležité je, ke které z teorií se autor přihlásí. Agrese pak může být chápána jako násilné narušení práv jiného člověka, jako ofenzivní jednání nebo procedura, ale také jako asertivní jednání. Někdy je agrese vysvětlována pomocí agresivního pudu odpovědného za široké spektrum chování, které nemusí být ve své podstatě nutně agresivní. Anthony Storr (1968) tvrdí, že je těžké rozlišit formy agrese, jichž bychom se všichni rádi zřekli, od těch, jež musíme mít k dispozici, abychom přežili. Proto může být agrese také chápána jako komponenta normálního chování, která je v určitých podnětových souvislostech a ve formách zaměřených na cíl uvolněna, aby uspokojila vitální potřeby nebo aby překonala ohrožení fyzické nebo psychické integrity. Takto pozitivní funkce agrese slouží k ochraně člověka jako jedince a jako druhu a nikdy, s výjimkou predátorské aktivity, není primárně zaměřena na destrukci oponenta (Valzelli, 1981). Agrese je někdy chápána jako nutný základ intelektuálního vývoje člověka, nezbytný předpoklad k získání nezávislosti a jeho hrlosti (Berkowitz, 1994). Jindy je agrese pojímána jako chování bez motivace, tj. jako udílení škodlivých stimulů druhému člověku (Buss, 1961). Albert Bandura (1971) zase tvrdí, že mnoho lidí označuje za agresi chování, které není v souladu se schvalovanými sociálními pravidly. James T. Tedeschi a Richard B. Felson (1994) mluví spíše než o agresi o donucovacích způsobech jednání. Primárním cílem takového jednání je získání moci nad druhým člověkem, ovlivnit ho nebo si například potvrdit vlastní hodnotu. Agrese může být vymezena také jako vyhledávání záliby v ubližování jiným lidem. V tomto případě je agrese zdrojem potěšení, uspokojení ze sebe sama, je to legrace, agresivní veselí a bujarost.

Druhy agrese

Nejčastěji se agrese rozděluje na instrumentální a emocionální. Instrumentální agrese je prostředkem, jak dosáhnout vnějšího cíle. Je-li přitom zraněna jiná osoba, pak jde

o sekundární efekt. Použití instrumentální agrese je založeno na předem připraveném plánu a na úvahách o možných variantách průběhu jednání. Emocionální agrese (nebo také zlostná, hněvivá, afektivní nebo hostilní) je charakteristická přítomností silné negativní emoce, většinou hněvu, a agrese není prostředkem, ale cílem sama o sobě. Berkowitz (1993) v této souvislosti ještě upozorňuje na jiné označení těchto dvou druhů agrese: agrese vědomě kontrolovaná, kde aktér počítá s rizikem a přemítá o důsledcích, a agrese impulzivní, která je spíše spontánním vzplanutím či výbuchem negativních emocí a následných motorických reakcí. V tomto pojmenování je ještě více odlišena kognitivní a afektivní složka agrese. Přítomnost impulzivity jako nezbytné složky emocionální agrese je totiž některými autory zpochybňována, a to i těmi, kteří o emocionální agresi mluví. Emoce je totiž v jejich pojetí chápána jako reflektovaná emoce, emoce více či méně uvědomělá, což vylučuje výskyt čistě impulzivní agrese (s výjimkou patologických případů).

Stále živá je starší klasifikace Moyerova (1968). Moyer formuloval sedm různých druhů agrese na základě odlišnosti v podnětových a fyziologických zdrojích. Přestože je založena na studiu chování zvířat, ukázala se být pro porozumění lidské agrese užitečnou.

1. Predátorská agrese je útočným chováním zvířete proti přirozené kořisti. Ve většině případů jde o mezidruhový typ agrese, i když se vzácně vyskytne i mezi příslušníky stejného druhu. Vyvolávajícím podnětem je zpravidla pohybující se kořist.

2. Agrese mezi samci je vnitrodruhovou agresí sloužící k nastolení hierarchie dominantních a submisivních samců ve skupině. Mezi samicemi se vyskytuje zřídka.

3. Agrese vyvolaná strachem se vyskytuje v situaci, která neumožňuje únik a která ohrožuje jedince. Vždy jí předchází pokus o útěk.

4. Dráždivá agrese je vyvolána různými živými nebo neživými objekty. Moyer předpokládá, že jí předchází frustrace, bolest, hlad, únava, nedostatek spánku a jiné stresory.

5. Mateřská agrese je reakcí matky v situaci ohrožení jejího mláděte

6. Sexuální agrese je vyvolána stejnými podněty, které jsou příčinou sexuálních reakcí. Vyskytuje se hlavně u samců, ale nikoli výhradně.

7. Agrese jako obrana teritoria se objevuje jako reakce na narušení již vymezeného území. Vyskytuje se jako mezidruhové i vnitrodruhové chování. Moyer však později (1976) považuje teritoriální agresi za špatně vymezenou, neboť je součástí i některých předcházejících druhů agrese. Zejména však podle něj nemá pravděpodobně separátní fyziologickou bázi.

Moyer se také zmiňuje o instrumentální agresi, ale stejně jako v případě teritoriální agrese pro ni nenachází samostatnou fyziologickou bázi, a proto ji nepovažuje za samostatný typ. Instrumentální agrese se podle něj objevuje v chování tehdy, je-li nějaký typ agrese posílen úspěchem. V důsledku toho je agrese později znovu použita k opakovanému dosažení úspěchu. Stejně jako v predátorské agresi je emoční komponenta zpravidla slabá nebo vůbec není přítomna. V chování člověka jde však o velmi významný typ agrese.

J. R. Meloy (1977/1988) nepovažuje násilí a agresi za totožné projevy chování. Násilí definuje jako otevřené vyhrožování použitím síly, které pravděpodobně vyústí v poškození člověka. Bere v úvahu Moyerovy podněty a výsledky nejnovějších výzkumů (Eichelman, Elliott, Barchas, 1981) a zřetelně vymezuje afektivní a predátorskou agresi s různými neuroanatomickými drahami a odlišnými neurotransmitery. V obou druzích agrese může být obsaženo násilí, ale není to nezbytná podmínka. Afektivní modus agrese je charakterizován jako agrese dráždivá, agrese mezi samci, agrese teritoriální nebo mateřská. Tento modus agrese je nejčastější složkou násilí mezi lidmi. Afektivní agrese je výsledkem působení vnějších nebo vnitřních podnětů, které vyvolávají intenzivní a typickou aktivaci autonomního nervového systému. Afektivní agrese je doprovázena hlasovými projevy s útokem nebo obrannými postoji. Většina neuroanatomických drah souvisejících s tímto druhem agrese je v blízkosti spinothalamického traktu, což může být neuroanatomickým vysvětlením spjatosti afektivní agrese s odpovědí organismu na bolest. Predátorský modus agrese slouží ke zničení kořisti a na subhumánní úrovni je jeho hlavním smyslem zajištění potravy. Není přítomna iritabilita, excitace je minimální a v průběhu agrese neroste. Není doprovázena hlasovými projevy a nejsou vypracovány žádné rituály v chování. Pokud je u lidí přítomno násilí, pak je předem plánované. Zdá se, že neuroanatomické dráhy pro predátorskou agresi vedou z hypotalamu do předního segmentu středního mozku.

Z praktického hlediska stojí za odlišení přímá a nepřímá agrese a verbální a fyzická agrese. Člověk může někoho napadnout přímo fyzicky (např. políček, kopnutí, cloumání: přímá fyzická agrese) nebo přímo verbálně (např. nadávky, zesměšňování, osočování: přímá verbální agrese). Agrese bývá také nepřímá, a to tehdy, jestliže se člověk obává trestu za agresi přímou nebo jestliže tuto přímou agresi povaha dané sociální situace znemožňuje. Projevem nepřímé fyzické agrese je pak například ničení majetku náležejícího objektu agrese. Nepřímou verbální agresi představují například pomluvy, hostilní poznámky a žerty. Do této kategorie patří i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních, u umělců pak v jejich dílech. Buss (1961) uvažoval navíc o dimenzi pasivita - aktivita. Kombinací těchto tří dimenzí pak vznikne osm druhů agrese:

1. fyzická aktivní přímá (např. bití),
2. fyzická aktivní nepřímá (např. najmutí vraha),
3. fyzická pasivní přímá (fyzické bránění někomu v dosahování jeho cílů např. bránění demonstrantům sedět na silnici),
4. fyzická pasivní nepřímá (např. odmítnout splnit požadavky, např. při demonstraci odmítnout opustit silnici),
5. verbální aktivní přímá (např. urážet nebo znevažovat někoho),
6. verbální aktivní nepřímá (např. rozšiřování pomluv, které někomu ubližují),
7. verbální pasivní přímá (např. odmítnout s někým mluvit, odpovídat na otázky apod.),
8. verbální pasivní nepřímá (např. nezastat se někoho, je-li nespravedlivě kritizován).

Související pojmy

Někdy je obtížné jasně odlišit různé agresivní projevy, které mohou fungovat v komplexu a zpravidla tak i fungují. Z didaktického hlediska se však pokusme

o pojmové vymezení, i když v praxi se např. může stát, že asertivita snadno přechází do agrese, hněv se vyskytuje spolu s agresí a hostilitou apod.

Asertivitou se obvykle rozumí, že člověk dokáže trvat na svých názorech a prosazovat svoje práva v rámci existujících zákonů. V takovém druhu chování jde o to přimět ostatní, aby připustili, že jedinec má právo se rozhodnout, jak bude myslet a jednat (např. Breakwellová, 1997).

Agrese je většinou chápána jako jakákoliv forma chování, jehož cílem je záměrně někoho poškodit nebo mu ublížit (podobně např. Green, 1990). Rovněž Tedeschiho a Felsonova (1994) definice donucovacího jednání (coercive action) vyznívá podobně: jednání, které je provedeno se záměrem ublížit nějaké osobě nebo ji přimět k tomu, aby vyhověla. Kromě fyzického ublížení lze za agresi považovat také psychická a emocionální zranění, jako jsou např. zastrašování, zlostování, vyhrožování aj. Někdy se do agrese nezahrnují takové případy, kdy osoba souhlasí, aby se s ní zacházelo agresivně.

Násilí je někdy z agrese vyčleňováno jako samostatná subkategorie a je definováno jako záměrný pokus někomu fyzicky ublížit (např. Breakwellová, 1977). Kamarýt (1978) ve shodě s van der Dennem považuje pojmové oddělení kategorií agrese a násilí za nezbytné, neboť používání obou pojmů promiskue by mohlo mít i nežádoucí praktické konsekvence. Důraz však neklade na fyzické jako znak odlišující násilí od agrese, ale argumentuje tím, že agrese představuje motivační zdroj násilí, kdežto násilí může být jen jedním z projevů agrese v chování. Zdůvodnění odlišení obou kategorií tak odkazuje k intencionální povaze agrese, což je ve shodě s řadou psychologických vymezení agrese jako záměrného aktu. Striktní požadavek neztotožňovat byť příbuzné pojmy je účelný ve vědeckém výzkumu, avšak v každodenním diskurzu o agresi a násilí nemusí záměna zmíněných pojmů vždy znamenat chybu.

Agresivita je pojímána v nejširším slova smyslu (tedy nikoliv jen biologickém) jako dispozice k agresivnímu chování. Člověk, který je nadán vysokou mírou agresivity, je často a velmi snadno v nejrůznějších situacích náchylný jednat agresivně (např. Berkowitz, 1993).

Hněv je silný emocionální stav, který často agresi doprovází. Není však nezbytnou podmínkou agrese. Člověk může být agresivní impulzivně bez vědomí stavu nahněvanosti. Nahněvaný člověk se také nemusí nutně chovat agresivně. S agresivitou jako náchylností k agresi je hněv spojen jen nepřímo, může, ale také nemusí být její součástí (např. Berkowitz, 1993). S agresí bývá někdy spojován spíše afekt zlosti či vzteku, které se od hněvu významově odlišují (Vondráček, podle Študenta, 1966). Afekt vzteku vzniká podle Vondráčka náhle, je naléhavý a těžko ovladatelný, jedinec v takovém stavu nerespektuje společenské normy a tendence k násilí jsou u něj extrémně patrné. Hněv naproti tomu nejenom že nemá takovou intenzitu a prudkou emergenci, ale jeho zdroje mohou být i kvalitativně odlišné - rozhořčený jedinec může pociťovat spravedlivý hněv, ale nikoliv zlost nebo vztek.

Hostilita je vymezována jako negativní postoj k jedinci nebo k více lidem (např. Berkowitz, 1993). Pro hostilního jedince je typické, že jiné lidi hodnotí téměř výlučně kriticky a negativně. Lze říci, že tak dává najevo svůj negativní vztah k nim.

Pracovní definice agrese

Ukazuje se, že orientace autora určuje i povahu definice agrese. Pokusy o univerzální vymezení agrese selhaly. Jediné, v čem se odborníci shodují, je existence různých aspektů agrese. Autoři nezatížení příklonem ke specifickým teoriím se přesto pokoušejí vymezit alespoň výchozí bod nebo formulovat pracovní definici agrese (např. Green, 1990, Baron Richardson, 1994, Renfrew, 1997). John W. Renfrew (1997) definuje agresi jako chování organismu zaměřené na cíl, jako chování, jehož důsledkem je poškození. Robert A. Baron a Deborah R. Richardsonová (1994) definují agresi jako jakoukoliv formu chování, jehož cílem je ublížení jiné živé bytosti nebo její poškození. Tato bytost je motivována vyhnout se takovému zacházení. Russel G. Geen (1990) vymezuje tři znaky agrese:

1. Agrese zahrnuje udílení škodlivých stimulů jedním organismem druhému.
2. Škodlivé stimuly jsou udíleny se záměrem poškodit oběť.
3. Agresor očekává, že škodlivé stimuly budou mít svůj zamýšlený efekt. Ve všech uvedených pokusech je důraz kladen na záměrnost jednání. Za agresi je tedy považováno takové jednání, které má svého adresáta, a nikoliv náhodné ublížení.

OTÁZKY A ÚKOLY

1. Vysvětlete odlišnost pojmů agrese a agresivita.
2. Při instrumentální agresi není útočník motivován emocemi. Co bývá tedy motivem?
3. Největšími fenomény agrese moderní doby jsou války. Který typ agrese z výše uvedených v nich převládá?
4. Polský sociolog Zygmunt Bauman dokázal, že holocaust nemohl být uskutečněn cestou Křišťálové noci. Oba fenomény byly odlišným typem agrese. Debatujte o tom, nebo hledejte odpověď v Baumanově knize *Modernita a holocaust*.
5. Vypište všech 8 typů agrese (uvedených výše v textu) a hledejte k nim příklady v médiích.

Zdroje:

ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1.vyd. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1999, ISBN 80-902614-1-8, str. 9 - 12